

УДК 784.4.071.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306175>

Руслана Лоцман, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8500-1402>

СПІВОЧІ КУРСИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВІДРОДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНОСПІВУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті висвітлено практичний досвід автора з організації та проведення співочих курсів для українських родин у різних закладах освіти – дошкільній, позашкільній, шкільній, а також у закладах культури та центрах української громади в інших країнах. Розглянуто різні форми занять з україноспіву із застосуванням відеоблогу «Пісенний щоденник», інноваційної технології «Пісенний кошик», онлайн-школи для матерів тощо. Автор досліджує проблему збереження та відродження традицій україноспіву в повсякденному житті та аналізує їхню роль у формуванні духовних, естетичних цінностей молодого покоління. Співочі курси, які тривають п'ятий рік поспіль та охоплюють різновікову аудиторію, спрямовані на музичний і всебічний розвиток носіїв україноспіву – дорослих і маленьких.

Ключові слова: співочі курси; україноспів; родинна педагогіка; пісенний щоденник; пісенний кошик.

Постановка проблеми. На жаль, зникла з побуту тисячолітня традиція україноспіву і щороку зменшується кількість її носіїв-старожилів, від яких ми ще можемо встигнути перейняти естафету. До проблем збереження фольклору як важливого виховного засобу сучасної молоді зверталися в різні часи видатні науковці, дослідники, мистецтвознавці та педагоги. Про роль української пісні в морально-естетичному та духовному розвитку особистості написано безліч наукових праць. Багато вчених, митців і педагогів минулої та сучасної епох зосереджували свою увагу на потребі національного стержня освіти України, де українська традиція, звичаї, обряди, пісенна культура стають основою та перспективою подальшого розвитку свідомого і вільного суспільства.

У час війни особливо гостро постає питання ідентичності не лише творчих особистостей, які обрали мистецтво своїм фахом. Сьогодні хочеться говорити по загальну значущість україноспіву в житті кожного представника української нації. Наші спостереження за аудиторією здобувачів освіти (під час проведення майстер-класів, концертів-лекцій, практичних занять), споживачів культурних послуг та окремих груп населення (військові, пенсіонери та ін.) дають змогу зробити висновок про недостатній рівень знань власної культури. Усвідомлюючи цю проблему та актуальність відродження традицій україноспіву в сучасних умовах, нами було організовано цикл мистецьких, просвітницьких, арт-волонтерських заходів з метою практичного втілення співочих курсів для українських родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливості збереження україноспіву неодноразово акцентували науковці та педагоги, мислителі та мистецтвознавці минулих і теперішніх часів. Зокрема, пісенну спадщину у своїй педагогічній і творчій діяльності використовували В. Верховинець, М. Леонтович, Леся Українка, М. Лисенко, С. Людкевич, С. Русова, Я. Степовий, К. Стеценко, Т. Шевченко та багато інших діячів. Відомі факти про те, що більшість із них зростала в середовищі любові та шани до народних традицій, переймаючи пісні з уст батьків. На це вказують зошити фольклорних наспівів з голосу Лесі Українки, записані К. Квіткою, збірник пісень «Наспівала мати» О. Довженка, щоденники П. Куліша та збиральницька добірка І. Франка, щоденники співаків Р. Кириченко, Н. Матвієнко, Д. Петриненко та ін.

Сучасні дослідження історії та практики україноспіву розглядаються науковцями в різних площинах: теоретичного обґрунтування різних співочих стилів України (С. Грица, С. Єфремов, А. Іваницький, Г. Коропніченко, В. Осадча та ін.); вокальної педагогіки та методичної підготовки викладачів мистецтва (В. Антонюк, Н. Дрожжина, О. Єрошенко, Н. Овчаренко, О. Отич, Т. Пляченко, Є. Проворова, Т. Ткаченко, та ін.); музичного виховання дітей засобами фольклору (В. Ковальська, В. Ковальчук, Г. Падалка, М. Пилипчак, О. Ростовський, С. Садо-

венко, Н. Сулаєва та ін.) (більш детальний аналіз див. в автора статті (Лоцман, 2020)).

У час зростання впливу інформаційних технологій та у зв'язку із запровадженням карантину і воєнного стану в Україні інтенсивно розвивається інноваційна проєктна діяльність із навчання україноспіву не тільки здобувачів мистецької освіти, а й його любителів різного віку. Особливо активно співочі курси для молоді чи людей старшого віку проводять так звані «вокальні тренери», арт-блогери, коучі зі співу з просвітницькою та рекламно-комерційною метою. Водночас продовжують свою роботу центри художньої творчості, при яких існують вокальні аматорські колективи та студії. Проте проблема відродження україноспіву в родинному середовищі потребує як наукової, так і методичної розробки. Використання різних форм роботи з аудиторією українських сімей, практичний виконавсько-педагогічний досвід та розроблені авторські матеріали (наочності, відеоролики, аудіоуроки, книги тощо) дозволяють розкрити особливості організації співочих родинних курсів, що є важливою складовою національно-патріотичного виховання молодого покоління українців та засобом арт-терапії суспільства загалом.

Мета статті полягає в описі практичного досвіду автора з проблеми формування культури україноспіву в сім'ї та осмислення ролі пісенної спадщини нашого народу в національно-патріотичному вихованні дітей і молоді.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано різні методи: теоретичні (аналіз, систематизація та узагальнення науково-педагогічного досвіду, моделювання ситуації тощо); емпіричні (анкетування, опитування, бесіда, педагогічне спостереження, організація заходів, виявлення педагогічних умов та перевірка на практиці різних форм роботи з формування культури україноспіву в слухачів курсу, методичного забезпечення та онлайн-навчання).

Виклад основного матеріалу. «Щоби виховати національних поетів, митців, техніків – потрібний первісний виховуючий ґрунт, глибокий, цілком національний», – підкреслювала свого часу видатна педагогиня С. Русова (Пилипчак, 2017, с. 74). А леген-

дарна солістка тріо «Золоті ключі» (у складі якого також незабутні виконавиці Н. Матвієнко та М. Миколайчук), співачка-науковець В. Ковальська переконує: «Одна з найважливіших закономірностей виховання культурної особистості полягає в тому, що в процесі її формування найефективнішим є шлях пізнання з раннього дитинства – сім'я – родина – рід – село – місто – край – нація – планета» (Коротя-Ковальська, 2011, с. 7). На правду, основи духовного виховання особистості закладаються насамперед у родині. Власний досвід переконує, що зростання в мистецькому середовищі, де щоденно лунає українська пісня з уст старших та передається дітям, має велике значення у формуванні національної свідомості та подальшій діяльності в напрямку збереження духовної культури нашого народу.

Перша думка про важливість організації співочих курсів для українських родин виникла під час перебування автора в новому життєвому статусі в пологовому будинку. Тоді, восени 2015 року, для майбутніх матусь проводили курси з психології про емоційний стан мами та дитини, про налагодження контакту, про роль спілкування з новонародженим. І з лікарем-гінекологом ми спланували програму з вивчення десяти колискових для майбутніх мам, що мало стати доповненням до *психологічних курсів при пологовому будинку*. Втім, реалізація цього проєкту відбулась раніше природнім способом, під час спілкування з майбутніми мамами – сусідами по палаті. Досі ми підтримуємо зв'язки з деякими з них, а вони сповіщають, що наші колискові дуже допомагають їм і зараз, коли діти значно підросли. Пізніше, перебуваючи в декреті, виникла думка записати колискові на аудіо та відео та викласти їх для вільного доступу в Інтернеті. В такий спосіб почалася робота щодо вибору методичних матеріалів для співочих курсів. Перевірити вплив колискової на емоційний стан дитини вдалося під час власної домашньої практики україноспіву. Ці прості інтонації «а-а-а-а» діти й тепер наспівують, пригадуючи себе зовсім маленькими та зберігаючи тепло родинних відносин, яке заховане в спільному виконанні пісень із мамою.

Наступним кроком стало проведення цілорічного марафону – *відеоблогу «Пісенний щоденник»*, основна мета якого полягала у

відродженні побутової традиції україноспіву в родин-ному середовищі. Щодня від 2 лютого 2020 року до 2 лютого 2021 року в нашій родині звучали різноманітні українські пісні, які допомагали розповідати дітям про народні звичаї, навколишній світ і цікаві історії життя. Цей відеоблог підтримали в соціальних мережах як приклад для наслідування іншими родинами. Ми закликали сім'ї пригадати улюблені пісні свого роду та заспівати їх у відповідь нам, надіславши власні відео під хештегом «Пісенний щоденник» (*Україноспів. Пісенний Щоденник*). За рік нашої праці ми мали широку аудиторію, про що свідчить кількість переглядів, поширень, відгуків тощо. Однойменна група у Facebook налічує близько 13 тисяч активних слухачів. Утішав той факт, що нам надсилали відео з різних куточків світу, а це свідчило про необхідність продовження розпочатої справи.

На прохання наших слухачів у період карантину було організовано цикл занять «*Україноспів для мамусь*», під час яких ті, хто бажав навчитися співати, приєднувались до онлайн-заняття і по черзі розкривалися своїм голосами та серцями до української пісні. Далі для окремої групи зацікавлених культурою україноспіву осіб була організована в режимі онлайн-трансляції не одна «*Пісенна вечірка*». Її особливістю був вибір на замовлення улюблених пісень, які ми співали разом. Деякі підписники блогу «Пісенний щоденник» отримали індивідуальні заняття з україноспіву, які сприяли швидшому опануванню мови та розкриттю віри в себе, у свій голос та дали можливість виражати почуття й емоції через виконання пісні. Кілька майстер-класів було проведено в онлайн-режимі для учасників Першого волонтерського хору з м. Дніпро, для українських родин м. Росток (Німеччина), для викладацько-учнівського й батьків-ського колективу міжнародного фестивалю «Золоте зерно» в Києві. З наших занять ми зробили висновок про необхідність створення мобільного додатку «*Україноспів – онлайн*», який би дозволив прослуховувати аудіоуроки та вивчати за відеозаписами нові й давно знайомі українські пісні. Не лише вивчати, а й удосконалювати свої вміння з україноспіву, знімати напруження

та розвіювати страх, виливати емоції та знаходити щирих друзів у колі однодумців.

У межах реалізації співочих курсів було презентовано також авторську працю з проблеми збереження та відродження традиції україноспіву в сучасних умовах – *«Таємниці україноспіву»*. Видання розповідає про історію культури україноспіву, її становлення в професійному вимірі та сучасні напрями розвитку. Книгу доповнено нотними прикладами, світлинами та QR-кодами на відео з авторськими проєктами, що стосуються теми популяризації української пісенної культури та методики навчання народного вокалу молоді (Лощман, 2020). Слухачам співочих курсів було запропоновано для домашнього перегляду 10 відеороликів, створених у межах проєкту *«Таємниці україноспіву»*, які доступні для вільного перегляду в Інтернеті, зокрема *«Дитячі співанки»*, *«Колядки та щедрівки»*, *«Співаймо щодня»*, *«Берегині пісень»*, *«Пісенна мандрівка Україною»* тощо.

Арт-терапевтична роль україноспіву полягає в знятті психологічного навантаження особистості, що зумовлене постійними стресами, повітряними тривогами, емоційними перепадами та іншими впливами війни. Ми переконані, що україноспів – це не лише унікальний феномен традиційної культури, а своєрідний засіб *арт-терапії*, комунікації зі світом природи та людьми, це для людини розрада та духовне очищення в непрості часи. З 2014 року, маючи досвід презентації україноспіву перед військовою аудиторією, вдалося зафіксувати багато моментів катарсису, емоційного виплеску, духовного піднесення слухачів, котрі після виконання бойових завдань знімали стрес за допомогою українських пісень. І повертались разом із ними до дитячих спогадів, до рідного дому, утверджуючи велике бажання жити далі, боротися і перемагати. На кожній такій зустрічі-концерті звучали спільні україноспіви з військовими. Ми спонукали їх до відродження традицій побутового співу навіть у фронтних умовах. Вони слухають наші пісні та співають їх сьогодні, а в особливо складні моменти рідні пісні додають їм віри й упевненості, сил і надії. Досвід співочих курсів для військової аудиторії описано в авторській праці *«Переможемо з піснею:*

щоденник арт-волонтера». Це науково-популярне видання, синтез наукових тез, статей, поетичних і пісенних творів, філософських роздумів та спогадів арт-волонтерського закулісся співачки, керівниці волонтерського руху «Народна філармонія», яка за перший рік війни (з 5 квітня 2014 до весни 2015 року) організувала й провела понад 500 благо-дійних концертів на фронті та в різних областях на підтримку Збройних Сил України. На сторінках видання описано життя української родини з піснею на устах, наведено приклади власних виступів перед військовими, акцентовано на арт-терапевтичному та виховному аспекті україноспіву (Лощман, 2022).

Повертаючись до «Пісенного щоденника», варто відзначити практичний результат, який послуговується справі широкої популяризації традицій україноспіву. Це інноваційний проєкт «Світлиця україноспіву», що був реалізований у закладах початкової освіти м. Києва і засвідчив важливість залучення батьківського колективу навчальних закладів до спільних тематичних зустрічей, календарних свят упродовж року та відродження культури родинного виконавства (Lotsman, (2023). Окрім того, документальний фільм-мюзикл «Пісенна світлиця» режисера Д. Глухенького, знятий за підтримки Українського культурного фонду наприкінці 2020 року. У 50-хвилинному фільмі звучить понад 70 українських пісень, які супроводжують працю, оспівують природні явища та красу рідної землі, розповідають про давні українські обряди Зелених свят, купальських, обжинкових тощо. Фільм презентує живий, «хатній» україноспів на міжнародних кінофестивалях, мистецьких подіях України та світу. Його розміщено на YouTube у вільному доступі (*Пісенна світлиця*). У ньому можна побачити інтерактивну гру, яка по своїй суті є технологією навчання культури україноспіву, – «Пісенний кошик».

«Пісенний кошик» створено для того, щоб перевірити, скільки ми знаємо напам'ять українських пісень. У кошику зашифровано понад 500 пісень – це мінімум, який ми обов'язково маємо знати. На кожне зі 130 слів, які можна знайти по горизонталі або вертикалі, є від одного до десяти пісень. Наша мета – відшукати хоча б 50 і знати їх, а краще 500, бо на правду

українських народних пісень понад 200 тисяч. Таким чином, «Пісенний кошик» є частиною наших співочих курсів і змушує замислитися над необхідністю збереження духовної спадщини наших предків. Ми перевіряли технологію «Пісенного кошика» під час занять в університетах, школах, садочках, центрах українських громад в інших країнах Європи під час туру 2023 року «Українське світло». Як це відбувалось на практиці, можна переглянути у відеороликах «Всесвіт україноспіву» на YouTube-каналі автора статті (*Всесвіт україноспіву*).

Цикл заходів – співочих курсів для українських родин було проведено в громадах міст Франції (Ліон, Париж), Іспанії (Барселона, де щорічно відбувається міжнародний конкурс україноспіву «Диво-вишиванка» для дітей української діаспори), Італії (Рим, Венето, Генуя), Німеччини (Бад-Кройцнах, Зінген, Карлсруе, Шверін), Польщі (Кельце, Краків, Варшава), Чехії (Градште), Данії (Орс), Великобританії (Лондон) тощо. Тільки 2023 року відбулись десятки зустрічей з батьками, вихователями та дітьми закладів дошкільної і шкільної освіти в Києві, на Черкащині, у Варшаві (українська школа «Материнка»), Чорткові («Університет срібного віку») та інших містах і селах в Україні та за її межами. Додатком до таких зустрічей стала презентація авторської книги аудіоказок «Писульки від мамульки», у якій акумульовано досвід родинної педагогіки з використанням українських пісень і новаторської творчості (Лоцман, 2023). «Пісенні казки», яких у книзі представлено близько тридцяти, наповнені українознавчим змістом і спрямовані на патріотичне виховання маленьких українців. 55 QR-кодів, що доповнюють збірку казок, сприяють формуванню навичок українського співу та відновленню традиції читання казок у родинному колі. Книга була презентована на Всеукраїнському фестивалі «Книжкова країна» в Києві у квітні 2024 року та адресована українським родинам, учителям, вихователям і методистам. Електронна версія книги та аудіоказки, викладені для завантажування в Інтернеті за таким QR-кодом:

Важливо підкреслити, що співочі курси для українських родин є не тільки проектом відродження традицій україноспіву в сучасних умовах, але й моделлю формування національної свідомості в сім'ї. Від мами й тата дитина вбирає все найкраще, тому так важливо працювати із сучасними батьками, які щодня покращують знання з рідної мови та культури. Фіналом кожної творчої зустрічі з родинами є домовленість про те, що вдома в кожного звучатиме українська пісня з живих уст, а не просто в записах з інтернету чи телевізора. Люди співатимуть у колі своєї родини, розвиваючи свої голоси, серця, знання рідних звичаїв, утверджуючи незламний дух нашого вільного народу, який здобуває свою дороговартісну перемогу.

Висновки. Отже, співочі курси для українських родин є технологією відродження традицій україноспіву в сучасних умовах і має важливе значення для національної ідентифікації нації, патріотичного виховання молодого покоління. Арт-терапевтична дія україноспіву полягає в гармонізації атмосфери та відносин у сімейному чи товариському колі, зокрема, сприяє моральному відновленню військовослужбовців та їх рідних. Зважаючи на обставини суспільно-політичного життя, набутий упродовж попередніх п'яти років практичний досвід автора дозволив поєднати у співочих курсах багатовекторність реалізованих мистецько-просвітницьких проєктів, таких як: «Пісенний щоденник», «Таємниці україноспіву», «Україноспів-онлайн», «Україноспів для матерів», «Пісенна вечірка», «Переможемо з піснею!», «Пісенна світлиця», «Пісенний кошик», «Всесвіт україноспіву», «Писульки від мамульки» тощо.

Перспективи подальшого дослідження. У перспективі готується презентація мобільного додатку, орієнтованого на вивчення першої пів сотні українських пісень, а також сайт із аудіоуроками, посібниками, репертуаром і корисними посиланнями.

Список використаної літератури

- Всесвіт україноспіву.* Благодійний тур Європою. Взято з https://youtu.be/_hf7uP_dARM?si=3mFES_srNhXkstgG
- Коротя-Ковальська, В. П. (Упор.). (2011). *Пісенний світ українознавства: збірник народних, календарно-обрядових та авторських пісень для дітей та дорослих.* Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006».

- Лоцман, Р. О. (2020). *Таємниці Україноспіву*. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А.
- Лоцман, Р. О. (2022). *Переможемо з піснею: щоденник арт-волонтера*. Корсунь-Шевченківський: ФОП Майданченко І. С.
- Лоцман, Р. О. (2023). *Писульки від мамульки: казки, пісні, вірші, смішнюльки*. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький.
- Пилипчак, М. (2017). *Колядки і щедрівки*. Експедиційні записи Марії Пилипчак. Київ. *Пісенна світлиця*: документальний фільм-мюзикл. Взято з https://youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vU3EFiM_73aWW7ajUIdxXwT&si=99vcmXTiVpHmF74N
- Русова, С. (1927). *Нові методи дошкільного виховання*. Прага: Сіяч.
- Садовенко, С. М. (2007). *Світ фольклору: Український музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку: науково-методичний посібник*. Київ : КТ «Київська нотна фабрика».
- Україноспів. Пісенний Щоденник*. Взято з Youtube: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vUMWXF3xNSI3YnnHdaNMhdR>
- Lotsman, R. O. (2023). Innovative project «The room of Ukrainian Singing Culture» in the modern study space. In Androsova, N. M., Atamanchuk, N. M., Babenko, T. V., Bakunchyk, L. M., Bartkiv, O. S., & O. H. Butenko. *Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education: scientific monograph* (pp. 426-442). Riga, Latvia: Baltija Publishing.

Ruslana Lotsman

SINGING COURSES FOR UKRAINIAN FAMILIES AS A TECHNOLOGY TO REVIVE THE TRADITIONS OF UKRAINIAN SINGING NOWADAYS

The article highlights the author's practical experience in organizing and conducting singing courses for Ukrainian families in various educational institutions – preschool, after-school, and school, as well as, in cultural institutions, and centers of the Ukrainian community in other countries. Different forms of Ukrainian singing classes using the “song diary” video blog, the innovative “song basket” technology, online schools for mothers, etc. have been considered. The author investigates the issue of preserving and reviving the traditions of Ukrainian singing in everyday life and analyzes their role in the formation of spiritual and aesthetic values of the younger generation. The singing courses, which have been running for five years and for an audience of all ages, are aimed at the musical and comprehensive development of Ukrainian adults and children.

Singing courses for Ukrainian families are a technology for reviving the traditions of Ukrainian singing in modern conditions. They are essential for national identification of the nation, and patriotic upbringing of the younger generation. The art-therapeutic effect of Ukrainian singing consists in harmonizing the atmosphere and relations in a family or social circle; in particular, it contributes to the moral recovery of military personnel and their relatives.

During the research, various methods have been used. They are the following: theoretical (analysis, systematization, and generalization of scientific and pedagogical experience, situation modeling, etc.); empirical (questionnaires, surveys, conversation, pedagogical observation, organization of events, identification of pedagogical conditions and verification in practice of various forms of work on the formation of the culture of Ukrainian singing in course participants, methodical support and online training).

Singing courses made it possible to reveal the multi-vector nature of implemented artistic and educational projects, such as “Song Diary,” “Secrets of Ukrainian Singing,” “Ukrainian Singing Online,” “Ukrainian Singing for Mothers,” “Song Party,” “Let’s Win with a Song!,” “Song Svetlytsia,” “Song Basket,” “Universe of Ukrainian Singing,” “Pysulky vid Mamulka” etc. In the future, a presentation of a mobile application for studying the first fifty Ukrainian songs and a website with content (audio lessons, manuals, a repertoire list, and useful links) will be prepared.

Keywords: *singing courses; Ukrainian singing; family pedagogy; song diary; song basket.*

References

- Korotya-Kovalska, V. P. (Comp.). (2011). *Pisennyi svit ukrainoznavstva: zbirnyk narodnykh, kalendarno-obriadovykh ta avtorskykh pisen dlia ditei ta doroslykh [Song world of Ukrainian studies: a collection of folk, calendar-ritual and author's songs for children and adults]*. Kamianets-Podilskyi: PP «Medobory-2006» [in Ukrainian].
- Lotsman, R. O. (2020). *Taiemnytsi Ukrainospivu [Secrets of Ukrainian singing]*. Kamianets-Podilskyi: FOP Buinytskyi O. A. [in Ukrainian].
- Lotsman, R. O. (2022). *Peremozhemo z pisneyu! [We’ll win with a song!]*. Korsun-Shevchenkivskyi: FOP Maidanchenko I. S. [in Ukrainian].
- Lotsman, R. O. (2023). Innovative project «The room of Ukrainian Singing Culture» in the modern study space. In Androsova, N. M., Atamanchuk, N. M., Babenko, T. V., Bakunchyk, L. M., Bartkiv, O. S., & O. H. Butenko. *Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education: scientific monograph* (pp. 426-442). Riga, Latvia: Baltija Publishing.
- Lotsman, R. O. (2023). *Pysulky vid mamulky [Mother’s fairy tails]*. Kamianets-Podilskyi: FOP Buinytskyi O. A. [in Ukrainian].
- Pisenna svitytsia [Ukrainian Singing Room]: dokumentalni film-miuzykl*. Retrieved from https://youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vU3EFiM_73aWW7ajUIdxXwT&si=99vcmXTiVpHmF74N [in Ukrainian].
- Pylypchak, M. (2017). *Koliadky i shchedrivky. [Christmas carols and gifts]*. Ekspedytsiini zapysy Marii Pylypchak. Kyiv [in Ukrainian].
- Rusova, S. (1927). *Novi metody doshkilnoho vyhovannia [New methods of preschool education]*. Praga: Siiach [in Ukrainian].
- Sadovenko, S. M. (2007). *Svit folkloru: Ukrainyskyi muzychnyi folklor yak zasib formuvannia muzychnykh zdibnostei ditei doshkilnoho viku [The world of folklore: Ukrainian musical folklore as a means of forming the musical abilities of preschool children]*. Kyiv: KT «Kyivska notna fabryka» [in Ukrainian].
- Ukrainospiv. Pisennyi Shchodennyk [Ukrainian Singing. Songs Dairy]*. Retrieved from <https://www.youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vUMWXF3xNSI3YnnHdaNMhdR> [in Ukrainian].
- Vsesvit Ukrainospivu. [World of Ukrainian singing]*. Retrieved from https://youtu.be/_hf7uP_dARM?si=3mFES_srNhXkstgG [in Ukrainian].

Одержано 23.03.2024 р.